

4. ÜNİTE

DEVİRİMLER ÇAĞINDA DEĞİŞEN
DEVLET-TOPLUM İLİŞKİLERİ

126

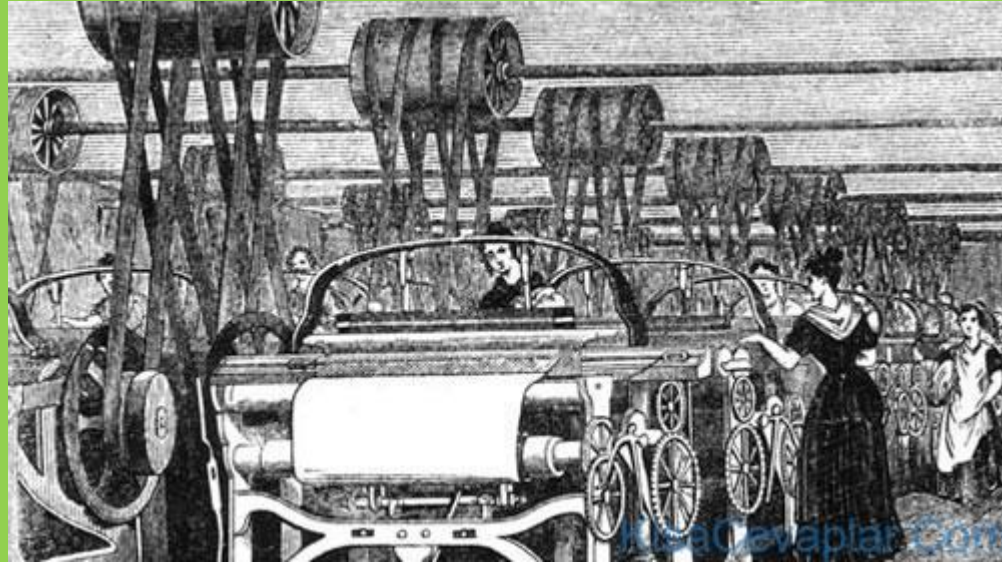
05.04.2021

ÖZTÜRK GÜL

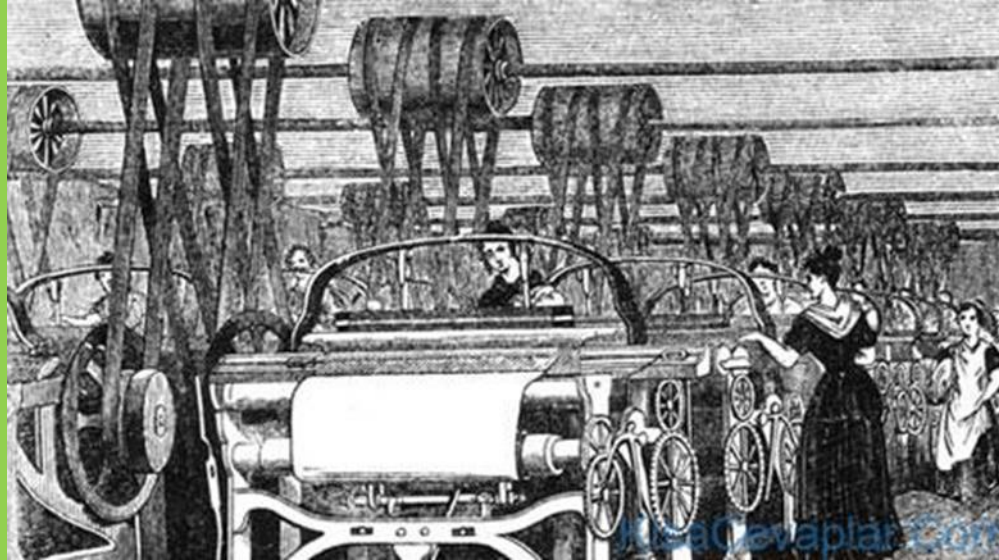
TARİH ÖĞRETMENİ

4.3. ULUSALLAŞMANIN VE ENDÜSTRİLEŞMENİN SOSYAL ETKİLERİ

- Hükûmetlerin, nüfusun niteliği, niceliği, dağılımını etkileyen kararlarına nüfus politikası denir. Ülkelerin eğitim, istihdam, barınma, tarım, sanayi gibi faaliyetlerine nüfus politikaları yön verir. XIX. yüzyılda devletler siyasi, askerî ve sosyo-ekonomik nedenlerden nüfuslarının arttırılması yönünde çaba göstermişlerdir.

- **Nüfus Politikası ve Demografik Güç**
- XVIII ve XIX. yüzyılda **Sanayi Devrimi** beraberinde Avrupa'da sosyal ve ekonomik değişimleri getirdi. **Sanayi İnkılabı**'nın etkisiyle kırdan kente doğru başlayan göçler şehirlerde iş gücünün oluşmasını sağladı. Bu dönemde Avrupa'da nüfus hızla arttı.

- **Nüfusun hızlı bir şekilde artmasında;** Orta Çağ Avrupası'na göre doğum oranlarının yükselmesi, **salgın hastalıkların önüne geçilmesi,** ölüm oranlarının azalması, **ekonomik refahın oluşması,** ekonominin tarım ekseninden çıkıp sanayi ve diğer sektörler kayması ve **sağlıklı beslenmeyle insan ömrünün uzaması gibi** sebepler gösterilebilir.

- Nüfus gücü temsil ettiği için devlet adamları ülkelerindeki nüfusu arttırmaya yönelik her türlü tedbiri almıştır. Her devletin sahip olduğu birtakım millî güç unsurları vardır. Nüfusa bağlı **millî güç unsurları arasında; askerî güç, ekonomik güç, siyasi güç, sosyal güç, teknolojik güç ve coğrafi durum** gibi unsurlar vardır. Demografik politika da sağlıklı fertler sağlam asker potansiyeli olarak görülmüştür.

Kıtalara Göre Nüfus Dağılımı (Milyon)						
Yıllar	Afrika	Asya	Avrupa	Amerika	Diğer	Dünya
1750	106 (%13,4)	502 (%63,46)	163 (%20,61)	18 (%2,27)	2	791
1800	107 (%10,94)	635 (%64,93)	203 (%20,76)	31 (%3,17)	2	978
1850	111 (%8,8)	809 (%64,10)	276 (%21,87)	64 (%5,07)	2	1.262
1900	133 (%8,06)	947 (%57,39)	408 (%24,73)	156 (%9,45)	6	1.650
1950	229 (%9,08)	1.403 (%55,42)	547,2 (%21,61)	339 (%13,4)	12,6	2.532

- Nüfusun bir ülkede artması o ülkeye birtakım avantajlar sağlayacaktır:
- • Devletin askerî ve siyasi güç kazanması
- • Ekonomide kalkınma için gerekli işçi gücüne sahip olunması
- • Bir devletin askerî, siyasi, ekonomik alanlarda mevcut nüfusu kullanabilmesi,
- • Yeni ele geçirilen ülkelerde hem siyasi hem de ekonomik hâkimiyeti sağlayabilmesi
- • Savaş gücünün insan sayısına orantılı olarak artması

- **Osmanlı Devleti'nde Haberleşme ve Ulaşım**

- **Telgraf**

- XIX. yüzyılda elektrikli telgraf Osmanlı Devleti tarafından kullanılan başlıca teknolojik gelişmedir. Osmanlıların hayatında etkisi hissedilen telgraf, padişahlar tarafından olumlu karşılandı. **Osmanlı Devleti'ne elektrikli telgraf hattı, ilk defa 1855'te İstanbul'u Avrupa'ya bağladı. Sultan Abdülaziz ve Sultan Abdülhamit dönemlerinde, Osmanlı telgraf ağı hızlı bir şekilde yayıldı.**

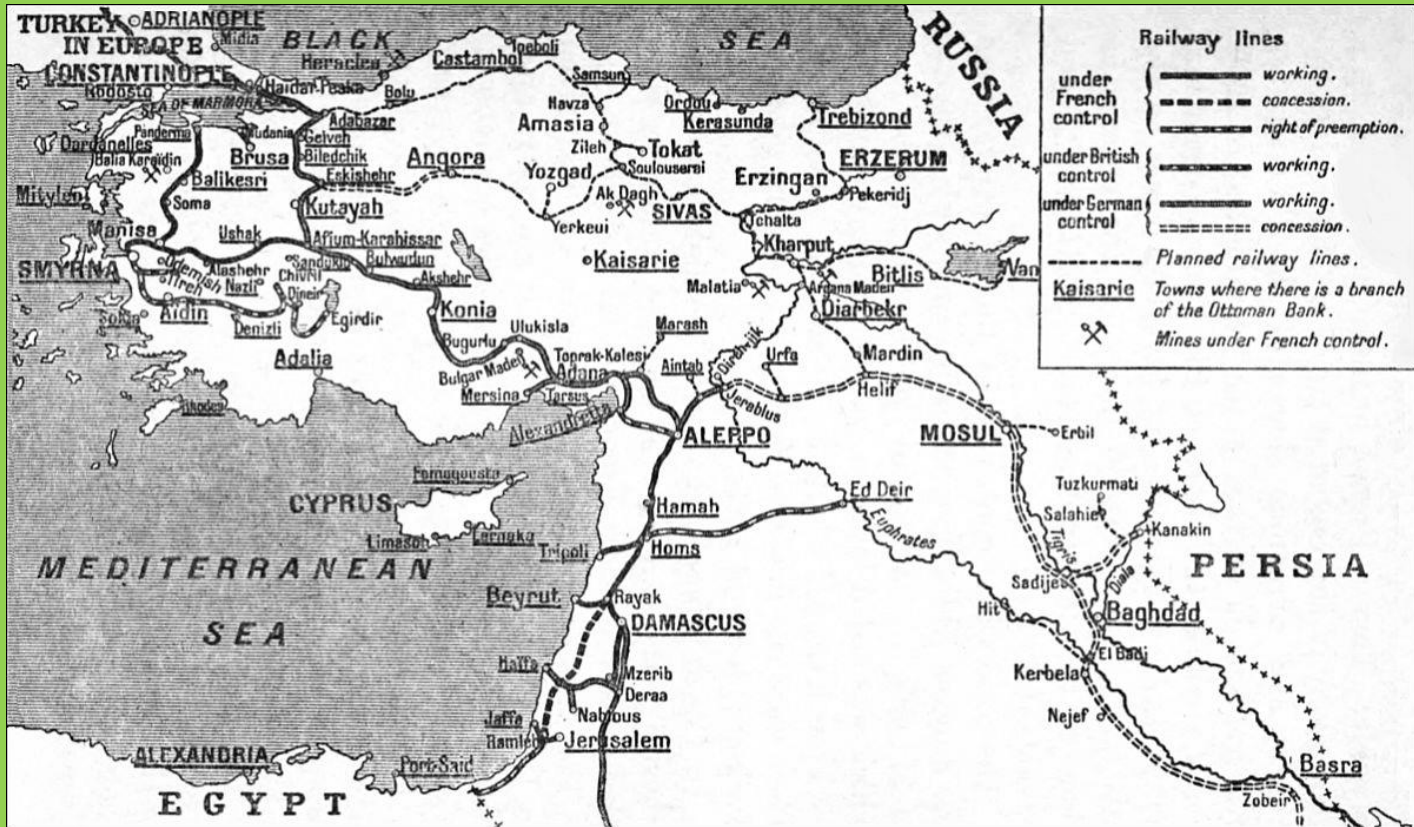
- Birbirinden uzakta olan vilayetler üzerinde devlet ek bir **denetim** aracına sahip oldu. **Elektrikli telgraf Osmanlı Devleti'nde siyasi gücün merkezîleşmesine yardımcı oldu** çünkü kısa bir sürede merkezden vilayetlerin ve sancakların valilerine, askerî birliklere ve jandarmalara emir göndermek çok daha kolaylaştı.

- **Demir Yolları**
- Osmanlı Devleti demir yollarını Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirmiş Avrupa devletlerine **imtiyazlar vermek suretiyle** yaptırdı. Osmanlı Devleti'nde demir yolu inşa eden ülkeler kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek **Osmanlı Devleti'ni bir sömürge devleti hâline getirmek istediler.**

- XIX. yüzyıldaki gelişmiş ülkeler, hacimli ve ağır yükleri en ucuz bir şekilde taşıyabilmek, mamul hâline getirilen malları pazar oluşturdıkları ülkelere götürebilmek için demir yollarını kullandılar.

- Bu amaçla İngiltere, kendine ait sömürge topraklarına rahatça ulaşabilmek için 1836 yılında İskenderiye'den Bağdat'a ve Basra Körfezi'ne dek uzanan demir yolu ağı kurmak istedi ancak Süveyş Kanalı'nın açılması ile bu demir yolu ağının yapımından vazgeçti.

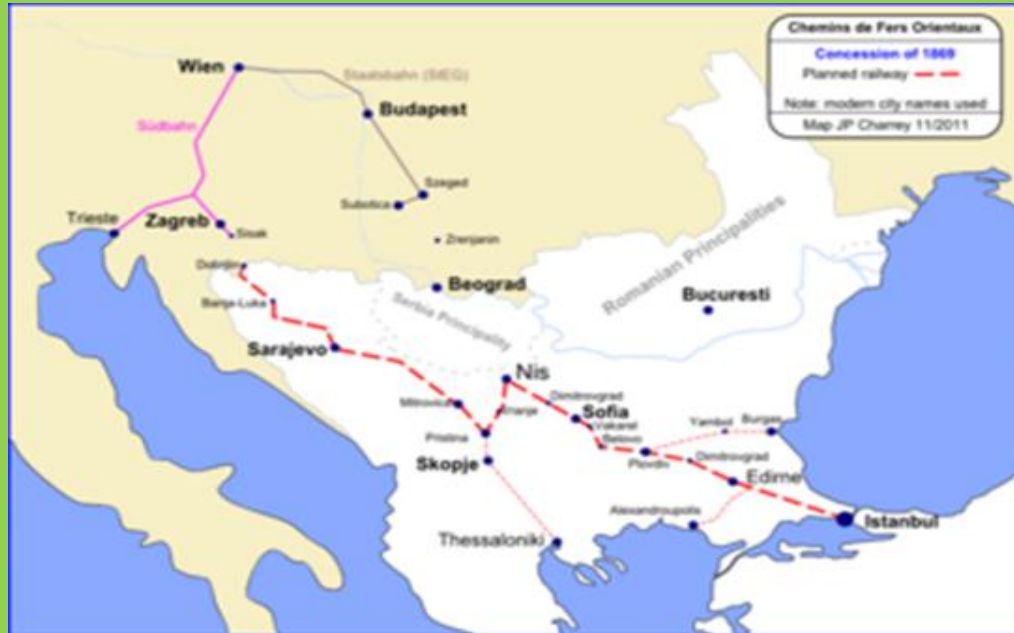
- Osmanlı Devleti'nde demir yolu ulaşımı ilk kez 1851'de Kahire ve İskenderiye arasındaki hattın yapılmasıyla başladı. Anadolu'da ise 1856 yılında İzmir-Aydın Demir Yolu'nun inşasıyla başladı

- Avrupa Kıtası'ndaki ilk Osmanlı demir yolu 1856'da Cenova-Köstence Demir Yolu İngiliz şirketlerince açıldı. Osmanlı demir yollarının yönetimi için 1865'te Nafia Nezareti ile Turuk ve Meabir Dairesi kuruldu.(yol ve inşaat) 1872'de demir yolu yapım ve işletmesini gerçekleştirmek amacıyla da Demir Yolları İdaresi kuruldu. Osmanlı Devleti'nde demir yolu alanında ilk büyük çalışma 1860 yılında Abdülmecit'in nazırlarından Ali ve Fuat Paşalar tarafından

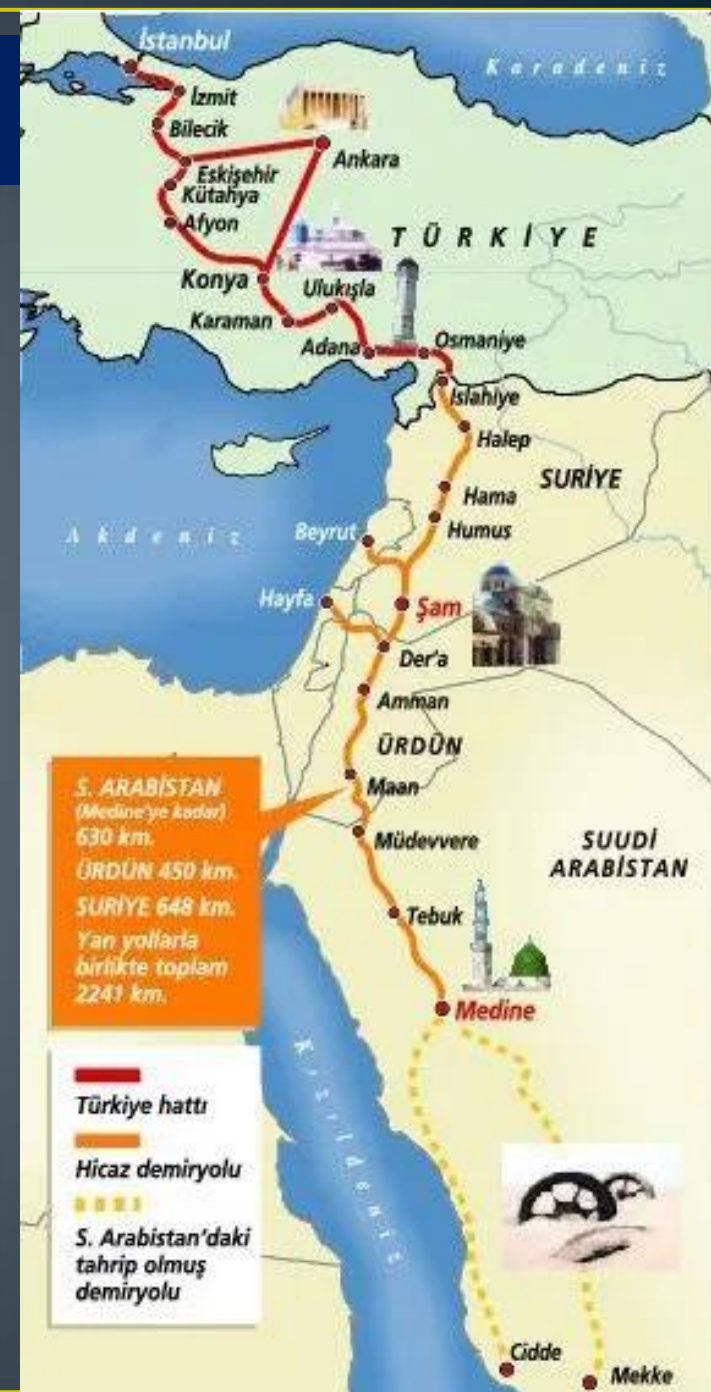

- Balkan Yarımadası'nın tamamını kapsayan bu demir yolu projesi **İstanbul'u Tuna, Viyana ve Paris'e** bağlayacaktı. Ali ve Fuat Paşalar **İstanbul-Bağdat** arasında da bir hat döşenmesini planladı ancak Osmanlı Devleti'nin böyle büyük bir projeyi mali açıdan yapması mümkün değildi. Sadrazam Ali Paşa'nın gayretleriyle **İstanbul-Viyana-Paris Demir Yolu 1888'de açıldı.**

- Sultan Abdülaziz Dönemi'nde İstanbul'u Bağdat'a bağlayacak olan demir yolu yapılması planlandıysa da Osmanlı Devleti'nin 1875'te iflas etmesi üzerine bu proje uygulanamadı. Osmanlı Devleti'nde en fazla demir yolu yapımı II. Abdülhamit Dönemi'nde Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin kurulmasıyla başladı. Bu dönemde Anadolu Demir Yolları (1888), Bağdat Demir Yolu (1889), Yafa-Kudüs Demir Yolu (1889), Selanik-Manastır Demir Yolu (1890), Beyrut-Şam Demir Yolu (1890), Selanik-İstanbul Demir Yolu (1892) yabancılarla imtiyaz verilerek yapımına başlanan demir yolları oldu.

05.04.2021

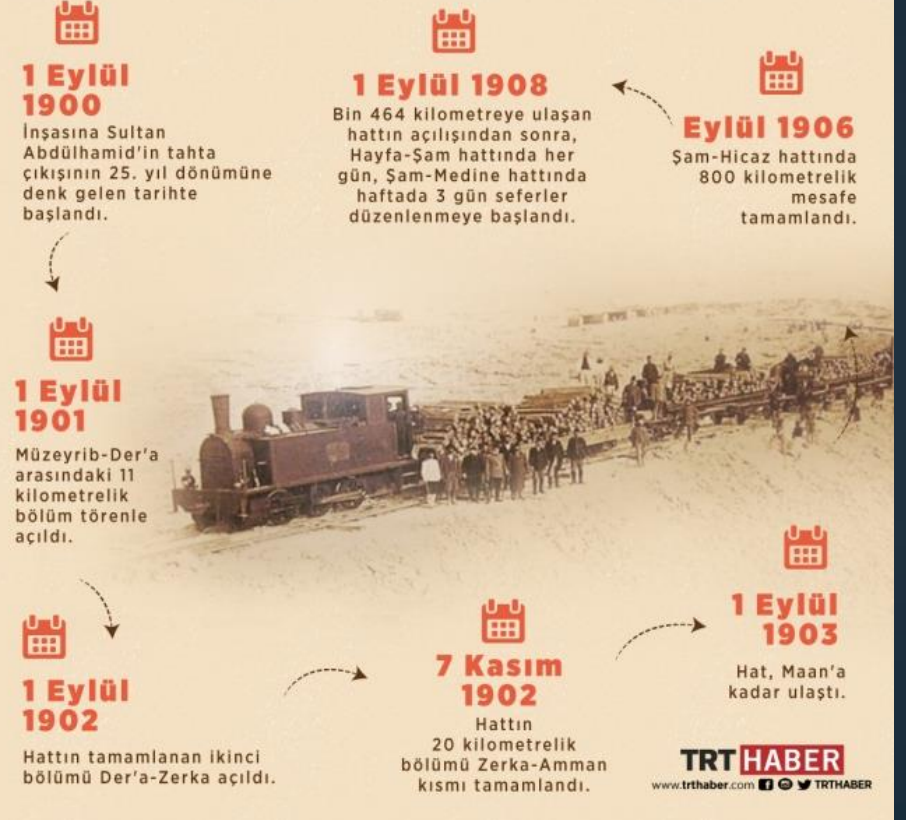

- Bu dönemde demir yolu politikası savunma politikalarıyla birlikte düşünölmeye başlandı. II. Abdöhamit'in en büyük projelerinden biri de Bağdat Demir Yolu'nun yapılmasıydı. Bu hattın yapımını Almanlara veren II. Abdöhamit bu hat sayesinde İngiltere ve Rusya'yı telaşa ve korkuya sürükledi. Almanların bu bölgede etkinliğinin artması özellikle İngiltere'yi telaşlandırdı çünkü bu projeye İngilizler, sömürge yollarının kontrolünü

- Rusya, Osmanlı Devleti'nin demir yolu sayesinde Avrupa'daki Rus pazarını zayıflatacağından ve Osmanlı Devleti'nin savunma gücünü arttıracığından endişelendi böylece II. Abdülhamit'in demir yolları projesi Avrupa devletlerini karşı karşıya getirmiş oldu.

HİCAZ DEMİRYOLU HATTI İNŞA SÜRECİ

- Osmanlı Devleti'nin ulaşım politikaları daha çok **siyasi, askerî ve stratejik ağırlıklıydı.** Demir yollarının yapımıyla merkezî otorite ülkenin her köşesinde kuvvetlenecek, askerî sevkiyatlar rahat yapılacak, isyanlar kolay bastırılacak ve devletin bir bütün olarak kalması sağlanacaktı. **II. Abdülhamit'e göre demir yolları sayesinde Osmanlı tarım ürünlerinin pazara sevki kolaylaşacak, halkın zenginliği artacak, ticaret gelişerek ithalat ve ihracattan alınan gümrük vergileri hazineye katkı sağlayacaktı.**

- Demir yolu **güzergâhındaki madenler** daha rahat işletilerek maden üretimi ve geliri artacaktı ayrıca göçmenler demir yolu sayesinde ülke içindeki uzak bölgelere kadar götürülüp yerleştirilecekti.

- Osmanlının coğrafi konumundan yararlanmak ve ekonomik potansiyelini kullanmak isteyen **Avrupalı ülkelerin de demir yollarından birtakım beklentileri vardı.** İngilizler ve Fransızlar daha çok **iktisadi düşüncelerle** demir yollarını devletin zengin bölgelerinde açtılar. Almanlar ise **daha çok askerî ve stratejik** kaygılarla demir yolu inşa ettiler.

- **Ulus Devlette Vatandaş Kimliği**
- **Milliyetçilik akımı** tarihsel süreç içerisinde ulus devletlerin ortaya çıkması sonucunu doğurdu. Ulus devlet anlayışı **Fransa, Almanya ve İtalya** gibi devletlerde ortaya çıktı, oralardan dünyaya yayıldı. **Ulus devlette meşruiyetin kaynağı din, soy veya krallık** olmaktan çıkıp **laik, demokratik** bir yapıya büründü. Bu yolla bütün vatandaşlar birbirlerine eşit olarak kabul edildi.

- Ulusun inşasında okulun rolü çok belirleyicidir. XIX. yüzyılda çocuğun eğitimini sağlayan geleneksel kurumların yerini okullar aldı. Özellikle federal devletlerde ortak aidiyet duygusunu geliştirmek için okulların müfredatlarına yurttaşlık eğitimi konuldu. **Mesela Belçika'da ilk ve ortaokullarda yurttaşlık eğitimi, Fransa'da parasız, laik eğitim zorunlu hâle getirildi.**

Cumhuriyetçiler için yurttaşlık eğitiminin önemi büyüktü. Bu sayede hem cumhuriyet rejimi korunacak hem de halkın laik bir eğitim alması sağlanacaktı. Bu dönemde din eğitimi yerine **Ahlak ve Yurttaşlık Bilgisi Dersi** getirildi.

- Bu dersin amacı **Hristiyan ahlakını laiklikle birleştirerek yeni bir ahlak anlayışını yeni kuşaklara benimsetmekti.** Fransa'da **coğrafya ve tarih** derslerine de büyük önem verildi. **Coğrafya** dersi ile öğrencilere vatan topraklarının ne kadar değerli olduğu öğretildi. **Tarih derslerinde de cumhuriyeti kuran kahramanlara yer verilerek cumhuriyetin** çok büyük bir değer olduğu anlatıldı. Yapılan bu çalışmalar sonucunda ulus **devlete sahip çıkan vatandaşlar** yetiştirilmiş oldu.

- Yurttaşlık ve yurtseverlik insanların yalnızca toprağa karşı içten bağlı ve aidiyet duygusunu ortaya koymadı. Aynı zamanda, rejimin oluşturmuş olduğu temel kurum ve değerlere bağlılığı da kapsadı. **1882’de Fransa’da** kabul edilen eğitim yasalarıyla öğretmenlere vatan, cumhuriyet ve devlet aşkını öğrencilerine aşılama görevi verildi. Ulus devlet yapılanmasında vatandaş ordusu, zorunlu askerlik ve eğitim aşamaları çok önemliydi. **Ulus devlet anlayışı yeni bir ordu** kurulmasını da beraberinde getirdi.

• Avrupa'da birçok devlet XIX. yüzyılın başlarından itibaren **Fransa'yı** örnek alıp zorunlu askerlik uygulaması başlatarak millî ordularını oluşturmaya başladılar. Ordu ve eğitim ulusallaşmanın en önemli araçlarıydı. **Devletler eğitim sistemleri ve askerî teşkilatları sayesinde aynı üniformayı giyen, aynı marşı söyleyen, aynı dili konuşan, disiplinli, vatansever, üretken ve devletine sadık vatandaşlar yetiştirdiler.**

• Osmanlı Devleti'nde Açılan Modern Askerî ve Sivil Mektepler

- Osmanlı Devleti, eski gücüne tekrar kavuşabilmek için hemen hemen her alanda ıslahat yaptı. **XVIII.**

Yüzyılda girdiği savaşların çoğunda mağlup oldu.

Mağlubiyetlerin sebebi askerî kurumlar olarak

görül

yapıl

larda

- Osmanlı idarecileri yenilgileri, Avrupalı subay ve askerlerin iyi eğitim almış olmalarına ve kendilerinin de bu alanda geri kalmalarına bağladılar. XVIII. yüzyılda Osmanlı ülkesine gelen yabancı uzmanlar da askerî yenileşmeyi tavsiye ettiler. Bu yüzden XVIII.

y
k
ö

- 1734'te askerî okul olarak açılan “Hendesehane” modern mekteptir. **III. Mustafa**, Osmanlı Devleti'nin **1770 Çeşme Bozgunu**'nda kaybettiği deniz gücünü tekrar kazanılabilmesi için deniz subayı ve mühendisleri yetiştirmek amacıyla “**Mühendishane-i Bahri-i Hümayun**” adındaki askerî okulu İstanbul Kasımpaşa'da açtı (1773).

- Osmanlı Devleti, kara ordusuna subay ve teknik elemanlar yetiştirmek üzere **III. Selim Dönemi**'nde İstanbul Hasköy'de **Mühendishane-i Berri-i Hümayun** adında bir okul açtı (1795). Bu mühendishanenin en önemli özelliği medrese tarzı eğitim yerine tamamen Batı tarzında ders verilen bir yükseköğretim kurumu olmasıydı.

III. Selim

- Askerî alandaki bu yenilikler daha sonra açılacak olan modern okulların da temelini oluşturdu. **Yenileşme hareketleri II. Mahmut Dönemi**'nden başlayarak son döneme kadar sürdü. Tıbbın modernleşmesi ve geliştirilmesi için **III. Selim Dönemi**'nde başlayan çalışmalar **II. Mahmut Dönemi**'nde de devam etti.

- II. Mahmut Dönemi'nde modern tıp eğitiminin verilmesi amacıyla İstanbul'da **Mekteb- i Tıbbiye** adıyla askerî bir mektep açıldı (1827). Tıbbiye, Yeniçeri Ocağının kaldırılması ile kurulan **Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye**'nin sağlığıyla ilgilenecek tabip ve cerrahların yetiştirilmesi için kuruldu. Yine II. Mahmut Dönemi'nde Fransız eğitim sistemi örnek alınarak 1834'te askerî eğitim veren **Mekteb-i Harbiye** açıldı.

- Bu okulda genellikle Fransızca olmak üzere yabancı bir dil bilmek zorunluydu. Okulda yabancı dil öğrenilebilmesi için hazırlık sınıfı bulunmaktaydı. Bazı öğrenciler **Viyana, Paris ve Londra**'ya eğitim için gönderildi ve aynı zamanda ders vermeleri için Avrupa'dan öğretmenler getirildi. Açılan bu okullar **aracılığıyla matematik, tabii ilimler ve tıp**, öğrenciler tarafından daha modern bir şekilde öğrenilmeye başlandı.

- Sultan Abdülmecid Dönemi'nde **Maarif Nazırı Sami Paşa** tarafından temeli atılan **Mülkiye Mektebi**, 1859 yılında öğretime başlamıştır. İlk **Mülkiye Mektebi**, **Rüştiye** ile **İdadi** arasında iki yıllık bir ortaöğretim kurumudur. 1877 yılında geliştirilerek **üç sınıflı idadi**, **iki sınıflı yüksek olan bir yüksekokul hâline** getirilmiştir.

- 1913'te, **Mekteb-i Mülkiye**, yeniden örgütlenerek uzmanlaşmayı sağlamak üzere, **siyası, idari ve mali** şubeler açılmıştır. 1915 yılında kapatılan mektep 1918'de yeni bir kanunla, **Mekteb-i Mülkiye üç sınıflı** bir yüksekokul hâlinde tekrar açılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün isteğiyle 1935 yılında **Mülkiye adı, Siyasal Bilgiler Okuluna** çevrilmiştir.

- II. Mahmut Dönemi'nin sonlarında memur yetiştirmek üzere **Mekteb-i Maârif-i Adliyye ve Mekteb-i Ulûm-u Edebiyye** adında mesleki okullar açıldı. Oysa Tanzimat Dönemi'ne gelinceye kadar bu mektepler dışındaki bütün mesleki ve teknik okullar askerî eğitim amaçlıydı. Tanzimat Dönemi'nde ise mesleki ve teknik eğitim alanında bazı önemli gelişmeler yaşandı.

- Ülkede nitelikli memur yetiştirmek için **Mekteb-i Maârif-i Adliyye ve Mekteb-i Aklâm** ayrıca mesleki ve teknik eleman ihtiyacını karşılamak amacıyla **Askerî Baytar Mektebi, Ziraat Talimhanesi, Maadin Mektebi, Telgraf Mektebi** adlarında birçok okul açıldı.

- Memurların dil öğrenebilmesi için **Lisan Mektebi** açıldı. Mesleki ve teknik eleman yetiştirmeye yönelik önemli adımlar atan Mithat Paşa “**Islâhhâne**” ve **Mekteb-i Sanayi**’yi kurdu. Kızların meslek öğretimi ile ilgili olarak açılan **Cevri Kalfa Mektebi** ile **Kız Sanayi Mektebi** dönemin önemli meslek okullarıydı.

- Osmanlı Devleti'nde açılan **bu okullar**, toplumun tamamına hitap etmese bile **modern eğitim ve öğretim** kurumlarının temelini oluşturmaları ve onlara örnek olmaları açısından Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahiptirler. Osmanlı Devleti'nde **siyasi, iktisadi ve askerî** sahalarda en radikal değişiklikleri gerçekleştirmeyi başaran **Sultan II. Mahmut Devri**'nde, eğitim tedbirleri sadece askerî alanda birtakım düzenlemeler ve yeni okullar açılması ile sınırlı kalmadı.

- II. Mahmut, erkek çocukların sıbyan mekteplerine devamını sağlayacak zorunlu eğitimi başlatacak bir ferman yayınladı. Osmanlı Devleti'nde ilköğretim basamağı sayılan sıbyan mektepleri “Mekâtib-i Umûmiye Nezareti”nin kurulmasından sonra vakıfların denetiminden çıkartıldı ve Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile birlikte yeniden düzenlendi.